

Kornelia Czerwińska

THE APPROACH OF MOTHER ELŻBIETA CZACKA AND CONTEMPORARY THEORETICAL AND RESEARCH TRENDS IN THE FIELD OF VISUAL IMPAIRMENT

Poglądy Matki Elżbiety Róży Czackiej a współczesne nurty teoretyczno-badawcze w tyflopedagogice

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4064-6255> E-mail: kczerwinska@aps.edu.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2023.33a.13>

Wstęp

Niepełnosprawność wzroku implikuje szereg negatywnych następstw w poszczególnych sferach funkcjonowania osoby, znacząco komplikując efektywne odgrywanie ról społecznych na polu edukacyjnym, zawodowym i rodzinnym. Niemożność samorzutnego pozyskiwania informacji wizualnych o otoczeniu, ograniczenia w przyswajaniu nowych umiejętności na drodze wzrokowej obserwacji i naśladownictwa oraz problemy w zakresie orientacji przestrzennej i mobilności to podstawowe konsekwencje niewidzenia utrudniające skuteczną i terminową realizację zadań rozwojowych charakteryzujących kolejne okresy życia. Na każdym etapie trajektorii życia konieczne stają się więc wspierające działania ukierunkowane na tworzenie środowiska inkluzyjnego, zapewniającego osobom z uszkodzonym wzrokiem pełną partycypację w głównym nurcie życia publicznego.

Dobrostan i wysoka jakość życia dzieci, adolescentów i dorosłych osób niewidomych i słabowidzących to główne kategorie pojęciowe, wokół których polska tyflopedagogika koncentruje swoje działania badawczo-naukowe, praktyczne i społeczne. Przedmiotem tej subdyscypliny pedagogiki specjalnej jest zagwarantowanie wskazanej grupie osób autonomicznego, wartościowego i kreatywnego życia umożliwiającego spełnienie pragnień, aspiracji i celów w wymiarze osobistym i społecznym. Misja krajowej tyflopedagogiki obejmuje m.in. naukowe poznanie specyfiki wpływu niepełnosprawności wzroku na rozwój i funkcjonowanie człowieka, wypracowanie optymalnych strategii edukacyjno-rehabilitacyjnych wzmacniających posiadane zasoby i minimalizujących negatywne następstwa dysfunkcji wzroku, szeroko ujmowaną normalizację warunków życia osób z niepełnosprawnością wzroku¹. Dotychczasowy dorobek teoretyczno-empiryczny polskiej tyflopedagogiki oceniany jest jako bogaty i niezwykle wartościowy społecznie, zaś oddziaływania praktyczne, w tym zwłaszcza przygotowanie kadry specjalistów oraz wychowanie i kształcenie uczniów niewidomych i słabowidzących, uznawane za znaczące².

Do sukcesów tyflopedagogiki na płaszczyźnie naukowej i praktycznej przyczyniła się aktywność wielu osób, w gronie których istotne miejsce zajmuje Błogosławiona Matka Elżbieta Róża Czacka (1876-1961), inicjatorka powstania w latach 1910-1911 Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi prowadzącego różnego typu placówki dostarczające kompleksowego wsparcia dla osób niewidomych bez względu na ich płeć, wiek, pochodzenie społeczne czy wyznanie religijne. Jadwiga Kuczyńska-Kwapisz, naukowczyni badająca życie i dzieła Matki Czackiej, podkreśla, że wprawdzie działalność Zakładu dla Niewidomych w Laskach doczekała się w ostatnim czasie wielu wartościowych opracowań, to jednak poglądy założycielki dotyczące

---

¹ M. Zaorska, *Tyflopedagogika wobec wyzwań rozwoju współczesnej nauki i cywilizacji*, [w:] K. Czerwińska, K. Miler-Zdanowska (red.), *Tyflopedagogika wobec różnorodności współczesnych wyzwań edukacyjno-rehabilitacyjnych*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017, s. 13-15.

² Tamże, 14. Zob. także: Z. Palak, *Współczesne tendencje w edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością wzroku* [w:] K. Czerwińska, K. Miler-Zdanowska (red.), *Tyflopedagogika wobec różnorodności współczesnych wyzwań edukacyjno-rehabilitacyjnych*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017, s. 64-65.

wychowania, edukacji i rehabilitacji osób niewidomych wciąż stanowią obszar słabo rozpoznany, głównie z uwagi na rozproszony charakter pism i brak ich pełnej redakcji³. Celem artykułu uczyniono więc przedstawienie wybranych myśli tyflopedagogicznych Matki Elżbiety Róży Czackiej w kontekście współczesnych nurtów naukowych widocznych w polskim i zagranicznym piśmiennictwie. Poza analizą materiałów źródłowych dowodzących wysokiej zgodności poglądów Matki Czackiej z aktualnymi trendami w pedagogice specjalnej wskazano także na kwestie nieco bardziej kontrowersyjne z dzisiejszej perspektywy oraz wyjaśniono ich historyczne uwarunkowania.

1. Myśl tyflopedagogiczna Matki Elżbiety Róży Czackiej

Przez szereg lat polska pedagogika specjalna, w tym tyflopedagogika, koncentrowała swoją uwagę przede wszystkim na potrzebach edukacyjno-rehabilitacyjnych dzieci i adolescentów z różnymi rodzajami niepełnosprawności oraz psychospołecznej sytuacji ich rodzin. Specyfika doświadczania niepełnosprawności w dorosłości stosunkowo niedawno stała się obszarem zainteresowań pedagogów specjalnych, a nowe formy wspierania rozwoju w tej fazie życia zostały określone jako swoiste „odkrycie rewalidacyjne XXI wieku”⁴. Odejście od medycznego modelu niepełnosprawności, który rozpatrywał ten stan jedynie w ujęciu jednostkowym oraz postulował konieczność wyrównywania deficytów rozwojowych i korekty uszkodzeń organizmu, przeniosło akcent na działania ukierunkowane na usuwanie barier prawnych, fizycznych, mentalnych, systemowych i tworzenie inkluzyjnego środowiska. Współczesne piśmiennictwo tyflopedagogiczne rekomenduje holistyczny charakter całościowych działań wspierających zgodnych z paradygmatem włączającym, które uwzględniają nie tylko stopień i rodzaj uszkodzenia wzroku, ale także wszelkie inne właściwości podmiotów, które zwiększają ryzyko ich społecznej marginalizacji⁵. Potrzeba tworzenia systemu oddziaływań tyflopedagogicznych obejmujących cykl całościowy, w tym także wdrażania rozwiązań praktycznych normalizujących warunki życia dorosłych osób niewidomych i ich rodzin, została wyraźnie nakreślona w pismach Matki Czackiej. Już w 1935 roku Czacka dostrzegała wysoką heterogeniczność populacji osób niewidomych implikującą konieczność wielopłaszczyznowego, spersonalizowanego wsparcia w biegu życia:

„Świat niewidomych zawiera w sobie przedstawicieli wszelkich kategorii ludzkich. Dlatego też rozumiałam i rozumiem, opierając się na autorytetach tyflogicznych, że prawdziwa i skuteczna opieka nad niewidomymi powinna obejmować wszystkie te kategorie, nie ograniczając się wyłącznie tylko do jednej z nich. Z drugiej strony opieka efektywna nad niewidomym powinna mu towarzyszyć poprzez całe jego życie, w coraz innej formie. Opieka, której by zbrakło z chwilą, gdy dziecko kończy szkołę lub młodzieniec idzie w świat, jak to się zwykle dzieje z porządku rzeczy w instytucjach dających opiekę i naukę dzieciom i młodzieży widzącej, dla niewidomych chybiłaby celu, gdyż prawdziwe trudności życiowe wszelkiego rodzaju zaczynają się dla niewidomego w momencie rozpoczynania samodzielnego życia (o ile zdolny jest je rozpocząć) – i wtedy należy dać mu oparcie odpowiednie do jego indywidualnych potrzeb i możliwości. Dlatego konieczne są instytucje, które by łączyły w sobie wszystkie działy opieki nad niewidomymi i obejmowały w teorii i w praktyce całokształt sprawy niewidomych.”⁶

Idea niezależnego uczestnictwa każdego człowieka w życiu publicznym silnie powiązana z koncepcją normalizacji kładzie nacisk na poszerzanie świadomości społecznej i wiedzy o

---

³ J. Kuczyńska-Kwapisz, *Aktualność myśli tyflogicznej Matki Elżbiety Róży Czackiej*, [w:] Józef Placha (red.), *Środowisko Lasek w perspektywie historii i chrześcijańskiej myśli pedagogicznej*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2011, s. 252-253.

⁴ A. Krause, *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 50.

⁵ R. Walthes, *Tyflopedagogika*, Gdańskie Wyd. Psychologiczne, Gdańsk 2007, s. 76-84.

⁶ Matka Elżbieta Róża Czacka, Laski-Różanna, dn. 8.VI.1935 r. za: Dorota Mazur, *Matka Elżbieta Róża Czacka. Życie, duchowość, modlitwy*, Wyd. eSPe, Kraków 2021, 52-53.

specyfice funkcjonowania przedstawicieli grup mniejszościowych narażonych na wykluczenie. Pedagodzy specjalni podejmują aktualnie szereg inicjatyw, w tym kampanii medialnych, zwalczających stereotyp osoby z niepełnosprawnością jako jednostki biernej, niekompetentnej, zależnej, roszczeniowej, wiodącej nieszczęśliwe życie. W krajowym środowisku tyflopedagogicznym szczególnie wiele aktywności propagujących rzetelną wiedzę na temat potencjału osób niewidomych kierowanych jest do dzieci i młodzieży⁷. Kształtowanie pozytywnych postaw społecznych wobec osób z niepełnosprawnością wzroku uznawane było przez Matkę Czacką za jedno z naczelných zadań osób i instytucji działających na rzecz tej grupy. Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi i jego założycielka upowszechniali wiedzę tyflopedagogiczną poprzez wydawanie broszur informacyjnych, publikację artykułów, organizację wystaw i koncertów, udział w audycjach radiowych⁸. Matka Czacka wyrażała przekonanie, że rozumienie przez osoby pełnosprawne specyfiki funkcjonowania bezwzrokowego oraz znajomość ograniczeń i możliwości osoby niewidomej przyczynią się z jednej strony do lepszej integracji społecznej i zgodnej koegzystencji w różnych sferach życia publicznego, z drugiej zaś będą zapobiegać niewłaściwym praktykom pomocowym:

„Niewidomi na ogół mało są znani i przeważnie źle są rozumiani. Nawet w najbliższym ich otoczeniu jedni okazują im tanią litość, która niewidomych drażni i wywołuje u nich niechęć do widzących, inni mają dla niewidomych sentymentalne współczucie, nieraz bardzo dla nich szkodliwe. Jeszcze inni tak do kalectwa się przyzwyczajają, iż zapominają o nim i nie przeczuwają nawet, że to zapomnienie dla niewidomego nie jest tak łatwe jak dla nich. (...) Punktem wyjścia dla wychowania i patronowania niewidomych jest zagadnienie, w czym, kiedy i w jakiej mierze widzący powinni im przychodzić z pomocą. Dobre rozwiązanie tego zagadnienia decyduje o wyniku pracy i stawia kwestię we właściwy sposób a niewidomego na właściwym miejscu w społeczeństwie, wreszcie zapewnia przyjazne stosunki między niewidomymi i widzącymi”⁹.

Analiza pism Matki Czackiej poświęconych rehabilitacji i profesjonalnemu wsparciu tyflopedagogicznemu wykazuje wysoką zgodność wyrażonych poglądów z nowoczesnym spojrzeniem na system pomocy dla osób z niepełnosprawnością. Mimo, iż w rekomendacjach Matka Czacka wielokrotnie używa określenia „opieka”, to jednak jej propozycje oddziaływań wspomagających dalece odbiegają od tradycyjnego modelu opiekuńczego. Założycielka ośrodka w Laskach dostrzegała negatywne konsekwencje nadmiernej zależności osób niewidomych od działań i decyzji opiekunów, zbytnią pomoc traktowała jako zagrożenie dla rozwoju i czynnik ryzyka „pozostania na całe życie niedołączoną gapą”¹⁰, ujemnie oceniała postawy paternalistyczne, starała się także zapobiegać roszczeniowości wśród wychowanków¹¹. Samodzielność, autonomię decyzyjną i wykonawczą oraz zdolność do samostanowienia uznawała za centralne kategorie w procesie rehabilitacji:

„Właściwa pomoc na tym polega, aby niewidomemu, o ile to możliwe, tak urządzić warunki życia, by w domu, przy ubieraniu, w zwykłych zajęciach i w pracy zawodowej nie potrzebował pomocy widzących. W tym zakresie należy rozwijać w nim inicjatywę, zmysł organizacji, samodzielność, poczucie samowystarczalności – we wszystkim zaś, co jest

---

⁷ Zob.: M. Paplińska, J. Witzak-Nowotna, *Tyfloedukacja jako element budowania integracji społecznej uczniów niewidomych i słabowidzących w edukacji włączającej*, [w:] K. Czerwińska, M. Paplińska, M. Walkiewicz-Krutak (red.), *Tyflopädagogika wobec współczesnej przestrzeni edukacyjno-rehabilitacyjnej*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015, s. 114-134.

⁸ J. Kuczyńska-Kwapisz, *Aktualność...*, op. cit., s. 260.

⁹ Matka Elżbieta Róża Czacka, *O niewidomych*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2008, s. 34-35.

¹⁰ Tamże, s. 86.

¹¹ J. Stabińska, *Matka Elżbieta Róża Czacka*, Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża, Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi, Łaski 1989, s. 190.

nieprzewidziane lub przekracza jego najbliższe otoczenie, okazywać mu pomoc zastosowaną do indywidualnych potrzeb każdego niewidomego”¹².

Matka Czacka zachęcała tyflopedagogów do stawiania osób niewidomych w sytuacjach problemowych wymagających wypracowania własnych strategii zaradczych¹³. Podczas treningów orientacji przestrzennej i mobilności zalecała ograniczanie pomagania do sytuacji bezpośrednio zagrażających uczniowi oraz rekomendowała wdrażanie dziecka do poprawnego wyrażania prośb o pomoc. Ceniła inicjatywę wykazywaną na zajęciach przez podopiecznych i propagowała wśród specjalistów przyjmowanie postawy uznaniowej wobec wyrażanych przez uczniów racji¹⁴. Widoczne w poglądach Matki Czackiej nadanie osobie niewidomej statusu aktywnego podmiotu w procesie rehabilitacji stanowi kluczowe założenie współczesnych oddziaływań tyflopedagogicznych¹⁵. Ponadto należy podkreślić, że opis psychospołecznej sytuacji osób niewidomych zawarty w pismach Matki Czackiej wykazuje zaskakującą zgodność z aktualnymi trendami zauważanymi w psychologii rehabilitacyjnej, w której widoczne staje się dążenie do zrównoważenia zainteresowania deficytami i zasobami osób z niepełnosprawnością¹⁶. Wskazówki Matki Czackiej odnoszą się do negatywnych następstw funkcjonalnych wrodzonego niewidzenia i podkreślają konieczność systematycznego wyrównywania deficytów rozwojowych na drodze wychowania rehabilitującego, zarazem jednak akcentują zasoby i możliwości ich wykorzystywania w realizacji zadań rozwojowych. W analizowanych pismach dostrzec można pewne odniesienia do przywoływanego przez współczesne tyflopedagożki¹⁷ paradygmatu pozytywnego ukierunkowania, który ukazuje wartość koncentracji na mocnych stronach funkcjonowania danej osoby i ujawnia niepożądane skutki nadmiernego nacisku na działania korekcyjno-naprawcze przy jednoczesnym pominięciu kwestii dobrostanu psychicznego. Założycielka Zakładu dla Niewidomych w Laskach, rozpoznając potencjał rozwojowy w doświadczeniu niepełnosprawności i cierpienia wynikającego z jej bezpośrednich następstw, pragmatycznie ocenia zasoby osób z wrodzonym i nabytym niewidzeniem, przyjmując jako punkt odniesienia stan pełnej sprawności sensorycznej:

„(...) sfera życia duchowego niewidomych nie ustępuje w niczym temuż życiu widzących, a nawet czasem je przewyższa. Pod względem intelektualnym niewidomy nie stoi niżej od widzącego. Bystrością i jasnością sądu, zdolnością abstrakcji, ścisłością rozumowania dorównywa on całkowicie (...) tym samym funkcjom u widzącego. Pod względem intelektualnym góruje on często nad widzącym zdolnością skupienia uwagi i pamięcią (...) Ślepotą normalnie nie wpływa ujemnie również na wolę człowieka (...) Ślepotą sama przez się nie wpływa na te uczucia. Jednak jej efekt społeczny, trudności życiowe, które ona stwarza, stosunek widzących do niewidomego, poczucie własnej niższości, wszystko to grozi uczuciowości niewidomego zniekształceniami, jakie czyhają na każdą jednostkę, będącą w stanie pewnego społecznego poniżenia, zależności i skazaną na cierpienie”¹⁸.

---

¹² Matka Elżbieta Róża Czacka, *O niewidomych...*, op. cit., s. 36.

¹³ Tamże, s. 193.

¹⁴ J. Kuczyńska-Kwapisz, *Założenia tyflogiczne Róży Czackiej i ich ponadczasowe znaczenie z perspektywy stuletniej działalności Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża*, „Forum Pedagogiczne” nr 2, s. 142-144, 2018.

¹⁵ Zob.: K. Czerwińska, *Samostanowienie w rehabilitacji dorosłej osoby ociemniałej*, [w:] J. Głodkowska (red.), *Personalistyczne ujęcie fenomenu niepełnosprawności*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015, s. 152-168.

¹⁶ Zob.: S. Kowalik, *Psychologia rehabilitacji*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 277-278.

¹⁷ Zob.: K. Parys, *Idee pedagogiki specjalnej w działaniach tyflopedagogów*, [w:] K. Parys, P. Stefański (red.), *W poszukiwaniu rozwiązań wspierających w rozwoju osoby z niepełnosprawnością wzroku*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020, s.51. K. Czerwińska, I. Kucharczyk, *Tyflopsychologia. Realizacja zadań rozwojowych w biegu życia przez osoby z niepełnosprawnością wzroku*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2019, s. 11-28.

¹⁸ Matka Elżbieta Róża Czacka, *O niewidomych*, op. cit., s. 163-165.

Warto zauważyć, że obraz zasobów osób niewidomych nie jest tu przerysowany, a w ocenie możliwości ich wykorzystania w dynamizowaniu sił rozwojowych Matka Czacka uwzględnia warunki kontekstowe, w tym ówczesną niekorzystną sytuację ekonomiczno-społeczną tej grupy. Za przykład nadania zasobom osobowemu należnego im miejsca w rehabilitacji uznaje się także postulat Matki Czackiej, aby w organizacji procesu dydaktycznego uwzględniano możliwości wzrokowe posiadane przez uczniów słabowidzących. Zalecenie to miało nowatorski charakter, gdyż w tym okresie w dydaktyce specjalnej przyjmowano za wskazaną ochronę osłabionego widzenia poprzez stosowanie w nauce alternatywnych metod i pomocy bezwzrokowych typowych dla osób całkowicie niewidomych¹⁹.

W pismach Matki Czackiej brak odniesień do rozwiązań informatycznych, co wydaje się oczywiste ze względu na okres historyczny, w którym prowadziła ona swoją działalność²⁰. Technologie wspomagające i tyfloinformatyczne szczególnie silnie rozwinęły się w XXI wieku i obecnie odgrywają kluczową rolę w edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością wzroku. Nowoczesne rozwiązania technologiczne umożliwiają szybki dostęp do informacji i usprawniają ich przetwarzanie, stwarzając w ten sposób nowe możliwości komunikacji i nabywania kompetencji mimo braków sensorycznych spowodowanych uszkodzeniem organizmu. Dzięki postępowi technicznemu zlikwidowano szereg dotychczasowych trudności w bezwzrokowym wykonywaniu czynności dnia codziennego, a także znacząco poszerzono dostępne osobom niewidomym strategie bezpiecznego, samodzielnego poruszania się²¹. Środki informatyczno-techniczne stanowią tak istotny segment współczesnej tyflopedagogiki, że w badaniach naukowych to właśnie zagadnienia dotyczące technologii wspomagających, grafiki dotykowej i technik brajlowskich należą do najczęściej analizowanych, zwłaszcza w kontekście edukacji uczniów niewidomych i słabowidzących w zakresie nauk ścisłych²². Uznając pozytywny wpływ zdobyczy cywilizacyjnych na stopień społecznej partycypacji osób z niepełnosprawnością wzroku, tyflopedagodzy coraz częściej sygnalizują, że pewne rozwiązania z zakresu biotechnologii i inżynierii genetycznej wpisujące się w wizję transhumanizmu rodzą dylematy natury etycznej dotyczące konsekwencji ingerowania przez człowieka w prawa natury oraz oceny wartości ludzkiej egzystencji w sytuacji doświadczania choroby i cierpienia. Pytania o potencjalne zagrożenia postępu technologicznego dla populacji osób z niepełnosprawnością stawiane w tym kontekście przez tyflopedagożkę, Marzenę Dycht²³, mogą znaleźć odpowiedź w aksjologicznym wymiarze rozmyślań Błogosławionej Matki Elżbiety Róży Czackiej, która ukazywała prorozwojowy potencjał cierpienia związanego z utratą wzroku oraz dostrzegała związki między użyteczną społecznie egzystencją osób niewidomych a rozwojem duchowym i religijnym innych członków społeczeństwa. Opisywany w pismach Matki Czackiej wymiar

---

¹⁹ J. Kuczyńska-Kwapisz, *Założenia...*, op. cit. s. 141-142.

²⁰ J. Kuczyńska-Kwapisz, *Błogosławiona Matka Elżbieta Róża Czacka - wybitna tyflopedagog*. „Szkola Specjalna”, nr 1, s. 68-69, 2022.

²¹ Zob.: K. Miler-Zdanowska, J. Zadrożny, *Technologie wspomagające używane do samodzielnego poruszania się osób z niepełnosprawnością wzroku*, [w:] K. Czerwińska, K. Miler-Zdanowska (red.), *Tyflopedagogika wobec różnorodności współczesnych wyzwań edukacyjno-rehabilitacyjnych*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017, s. 298-316. J. Kuczyńska-Kwapisz, E. Śmiechowska-Petrovskij, *Orientacja przestrzenna i poruszanie się osób z niepełnosprawnością narządu wzroku. Współczesne techniki, narzędzia i strategie nauczania*, Wyd. Naukowe UKSW, Warszawa 2017, s. 161-232.

²² E. Śmiechowska-Petrovskij, *Nurty badawcze we współczesnych zagranicznych studiach poświęconych problematyce niepełnosprawności wzrokowej*, „Forum Pedagogiczne” nr 1, s. 133, 2016.

²³ Zob.: M. Dycht, *Rehabilitacja i edukacja osób z dysfunkcją wzroku w dobie rozwoju nauk i nowych technologii*. „Forum Pedagogiczne” nr 1, s. 113-130, 2016. M. Dycht, *Nanotechnologia i biotechnologia w leczeniu wad i chorób wzroku*, [w:] M. Paplińska, M. Walkiewicz-Krutak (red.), *Tyflopedagogika wobec współczesnych potrzeb wspomagania rozwoju, rehabilitacji i aktywizacji społecznej*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017, s. 147-166.

społeczny i religijny w formacji osoby niewidomej²⁴ może zatem inspirować pedagogów i wychowawców w analizowaniu złożonych zagadnień i wyzwań XXI wieku.

Obok nowatorskich rekomendacji tyflopedagogicznych, które mimo dynamicznych przemian społeczno-kulturowych i polityczno-ekonomicznych nie uległy dezaktualizacji, można w pismach Matki Czackiej odnaleźć także poglądy, które z dzisiejszej perspektywy są oceniane jako kontrowersyjne ze względu na dyskryminujący charakter. Do tej kategorii zaliczyć można przede wszystkim poglądy założycielki Zakładu dla Niewidomych w Laskach na temat praw osób niewidomych, w tym zwłaszcza kobiet, do zawierania związków małżeńskich i wychowywania dzieci:

„Wychowawcy niewidomych powinni sobie jasno zdawać sprawę, że małżeństwo dla niewidomych jest w ogóle rzeczą raczej rzadką i wyjątkową, dla niewidomych kobiet prawie nieosiągalną. W tym duchu należy niewidomych wychowywać (...) Jeszcze większym niebezpieczeństwem jest takie małżeństwo, którego obowiązkom i ciężarom nie mogą podołać, czego następstwem są grzechy, nie mówiąc już o chorobach, nędzy i niemożności wyżywienia rodziny. Należy tu odróżnić dwa wypadki: małżeństwa między niewidomymi i małżeństwa, w których jedna strona jest widząca. W tym drugim wypadku, którego nie bierze się w rachubę, jeśli chodzi o kobiety niewidome, małżeństwo jest dopuszczalne, a może nawet być dobrodziejstwem dla niewidomego, jeśli trafi na osobę prawdziwie wartościową i ofiarną. Jeśli chodzi o małżeństwa między niewidomymi, są one zawsze niewskazane. Prócz tego, o ile niewidomi, którzy utracili wzrok wskutek wypadku lub choroby zakaźnej, w sprzyjających warunkach mogą założyć rodzinę, o tyle jest to czymś całkowicie niewskazanym dla tych, których ślepotą jest skutkiem obciążeń dziedzicznych, które przekazuje się potomstwu. Również trudność wychowania dzieci przez osoby pozbawione wzroku i utrzymania rodziny stanowi rację przeciw małżeństwu niewidomych”²⁵.

Negatywnie wartościując odgrywanie ról małżeńskich i rodzicielskich przez osoby niewidome, Matka Czacka odwoływała się w argumentacji głównie do kwestii ekonomicznych, podkreślając charakterystyczne dla tego okresu historycznego ograniczone możliwości zarobkowania i prowadzenia niezależnego gospodarstwa domowego. Jej stanowisko odzwierciedlało ówczesne zachodnioeuropejskie poglądy na temat dorosłej egzystencji osób z niepełnosprawnościami. Poglądy te stoją w sprzeczności z dzisiejszymi ideami normalizacji i inkluzji oraz dezyderatem zapobiegania wszelkim praktykom dyskryminującym w zakresie podejmowania ról społecznych na polu zawodowym i rodzinnym. Interesującą kwestią pozostaje jednak fakt, że mimo tak wielu pozytywnych zmian społecznych w tym obszarze, współczesne badania etnograficzne dowodzą istnienia barier mentalnych wśród osób pełnosprawnych, które wykluczają możliwość udanych, opartych na partnerstwie relacji między osobami niewidomymi a widzącymi, zarazem uznają za problematyczne związki małżeńskie, w których obie strony doświadczają uszkodzenia wzroku²⁶. Krajowe i zagraniczne analizy badawcze wskazują, że adresatkami negatywnych komentarzy podważających kompetencje do odgrywania ról rodzinnych są przede wszystkim niewidome i słabowidzące kobiety²⁷. Zachodzi więc silna potrzeba zintensyfikowania działań wzmacniających kulturę inkluzyjną, w tym kampanii medialnych przełamujących niekorzystny wizerunek społeczny osób niewidomych, zwłaszcza w kontekście ról związanych z płcią.

---

²⁴ Zob.: R. Podgórska, *Wymiar społeczny i religijny w formacji osoby niewidomej w pismach i działalności Matki Elżbiety Róży Czackiej*, [w:] J. Placha (red.), *Środowisko Lasek w perspektywie historii i chrześcijańskiej myśli pedagogicznej*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2011, s. 113-123.

²⁵ Matka Elżbieta Róża Czacka, *O niewidomych*, op. cit. s. 73-74

²⁶ Zob.: K. Pietrowiak, *Świat po omacku. Etnograficzne studium (nie)wzroku i (nie)sprawności*, Wyd. Naukowe UMK, Toruń 2019, s. 149-156.

²⁷ Zob.: M. Zaorska, *Role małżeńskie w percepcji osób dorosłych z niepełnosprawnością wzrokową*, [w:] U. Jeruszka, J. Łaszczyk, B. Marcinkowska, F. Szlosek (red.), *Nauka. Edukacja. Praca*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2018, s. 285-294.

Podsumowanie

Opracowania poświęcone praktycznej działalności wychowawczo-edukacyjnej Błogosławionej Matki Elżbiety Róży Czackiej świadczą o ogromnym wkładzie założycielki Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w budowę krajowego systemu profesjonalnego wsparcia tyflopedagogicznego. Z kolei opisowo-krytyczna analiza materiałów źródłowych poświęconych różnym aspektom kształcenia i rehabilitacji osób niewidomych ujawnia nowatorstwo myśli pedagogicznej, która wpisuje się w społeczny model niepełnosprawności i okazuje się zgodna ze współczesnymi tendencjami w pedagogice specjalnej. W swych pismach Matka Czacka wyraża troskę o funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością wzroku w różnych sferach życia i formułuje konkretne wskazania odnoszące się do organizacji oddziaływań profilaktycznych i terapeutycznych. Wyrazem podmiotowego traktowania podopiecznych jest wyrażana w rekomendacjach dbałość o ich prawo do samostanowienia, współdecydowania, niezależności decyzyjnej i wykonawczej. Godne podkreślenia jest także zrównoważone zainteresowanie zarówno negatywnymi następstwami wrodzonego niewidzenia, jak i zasobami, talentami i pasjami wychowanków. Świadomość wysokiej heterogeniczności potrzeb i możliwości w populacji skłania Matkę Czacką do projektowania rozwiązań spersonalizowanych, uwzględniających właściwości różnych grup wiekowych, w tym także osób tracących wzrok w wieku senioralnym.

Jak trafnie zauważa Danuta Koźmian: „Do czasów współczesnych wszystko to, co stworzyła Matka Czacka, jest wykorzystywane w pracy z niewidomymi. Jej dzieło miało oryginalny i niepowtarzalny charakter i wyprzedzało swoją epokę o kilka lat”²⁸.

Streszczenie:

Niepełnosprawność wzroku ujmowana jest aktualnie w pedagogice specjalnej jako pewna dyspozycja do doświadczania szeregu trudności w realizacji zadań rozwojowych w poszczególnych fazach życia. Wypracowanie optymalnych rozwiązań rehabilitacyjnych i wdrażanie procedur przeciwdziałających marginalizacji osób niewidomych to jedne z głównych celów tyflopedagogiki. W dorobku polskiej tyflopedagogiki szczególne miejsce zajmuje działalność Matki Elżbiety Róży Czackiej, założycielki Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi i Zakładu dla Niewidomych w Laskach. Artykuł w oparciu o opisowo-krytyczną analizę źródeł prezentuje wybrane poglądy tyflopedagogiczne tej działaczki, odnosząc je do współczesnych nurtów naukowych. Podkreślona zostaje aktualność myśli pedagogicznej Czackiej, która system wsparcia tyflopedagogicznego pojmowała holistycznie i koncentrowała wokół takich kategorii pojęciowych, jak samodzielność, samostanowienie, autonomia, rozwój osobowy, użyteczność społeczna.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność wzroku, niewidzenie, edukacja, rehabilitacja, tyflopedagogika

Summary:

The approach of Mother Elżbieta Czacka and contemporary theoretical and research trends in the field of visual impairment

Visual impairment is currently presented in special education as a tendency to experience a number of problems in implementing developmental tasks characteristic of specific life phase. Some of the main goals of typhlopedagogy is to develop optimum rehabilitation solutions and to implement procedures which prevent marginalization of persons with blindness. The accomplishments of Mother Elżbieta Czacka are particularly significant in Polish typhlopedagogy. She was the founder of the Society for the Blind and of the Institute for the Blind at Laski.

---

²⁸ D. Koźmian, Zakład dla Niewidomych w Laskach jako dzieło Róży Czackiej (1876-1961), [w:] T. Żółkowska, I. Ramik-Mażewska (red.), *Wielowymiarowość edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2009, s. 254.

Based on the descriptive and critical analysis of the available sources the article presents selected typhlopedagogical views of Mother Czacka and refers them to contemporary research trends. The timeliness of her pedagogical views is emphasized – she had a holistic approach to typhlopedagogical support and she focused on such ideas as independence, self-determination, autonomy, personal development, social utility.

Key words: visual impairment, blindness, education, rehabilitation, typhlopedagogy

Bibliografia:

Czacka, M. E. *O niewidomych*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2008.

Czerwińska, K., *Samostanowienie w rehabilitacji dorosłej osoby ociemniałej*, [w:] J. Głodkowska (red.), *Personalistyczne ujęcie fenomenu niepełnosprawności*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015.

Czerwińska, K., *Stopniowa utrata wzroku a wypełnianie ról społecznych w dorosłości*, [w:] K. Czerwińska, K. Miler-Zdanowska (red.), *Tyflopedagogika wobec różnorodności współczesnych wyzwań edukacyjno-rehabilitacyjnych*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017.

Czerwińska, K., Kucharczyk I., *Tyflopsychologia. Realizacja zadań rozwojowych w biegu życia przez osoby z niepełnosprawnością wzroku*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2019.

Dycht, M., *Nanotechnologia i biotechnologia w leczeniu wad i chorób wzroku*, [w:] M. Paplińska, M. Walkiewicz-Krutak (red.), *Tyflopedagogika wobec współczesnych potrzeb wspomagania rozwoju, rehabilitacji i aktywizacji społecznej*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017.

Dycht, M., *Rehabilitacja i edukacja osób z dysfunkcją wzroku w dobie rozwoju nauk i nowych technologii*, „Forum Pedagogiczne” nr 1, s. 113-130, 2016.

Kowalik, S., *Psychologia rehabilitacji*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Koźmian, D., *Zakład dla Niewidomych w Laskach jako dzieło Róży Czackiej (1876-1961)*, [w:] T. Żółkowska, I. Ramik-Mażewska (red.), *Wielowymiarowość edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2009.

Krause, A., *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.

Kuczyńska-Kwapisz, J., *Aktualność myśli tyflogicznej Matki Elżbiety Róży Czackiej*, [w:] J. Placha (red.), *Środowisko Lasek w perspektywie historii i chrześcijańskiej myśli pedagogicznej*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2011.

Kuczyńska-Kwapisz, J., *Błogosławiona Matka Elżbieta Róża Czacka - wybitna tyflogodag.* „Szkoła Specjalna” nr 1, s. 56-69, 2022.

Kuczyńska-Kwapisz, J., *Osoba z dysfunkcją wzroku w przestrzeni socjopedagogicznej (rodzinnej, edukacyjnej, zawodowej, towarzyskiej) w ujęciu Matki Elżbiety Róży Czackiej – koncepcje i rzeczywistość*, [w:] T. Żółkowska, I. Ramik-Mażewska (red.), *Wielowymiarowość edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2009.

Kuczyńska-Kwapisz, J., *Założenia tyflogiczne Róży Czackiej i ich ponadczasowe znaczenie z perspektywy stuletniej działalności Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża*. „Forum Pedagogiczne” nr 2, s. 139-151, 2018.

Kuczyńska-Kwapisz, J., Śmiechowska-Petrovskij E., *Orientacja przestrzenna i poruszanie się osób z niepełnosprawnością narządu wzroku. Współczesne techniki, narzędzia i strategie nauczania*, Wyd. Naukowe UKSW, Warszawa 2017.

Mazur, D., *Matka Elżbieta Róża Czacka. Życie, duchowość, modlitwy*, Wyd. eSPe, Kraków 2021.

Miler-Zdanowska, K., Zadrozny J., *Technologie wspomagające używane do samodzielnego poruszania się osób z niepełnosprawnością wzroku*, [w:] K. Czerwińska, K. Miler-Zdanowska (red.), *Tyflopedagogika wobec różnorodności współczesnych wyzwań edukacyjno-rehabilitacyjnych*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017.

Palak, Z., *Współczesne tendencje w edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością wzroku*, [w:] K. Czerwińska, K. Miler-Zdanowska (red.), *Tyflopedagogika wobec różnorodności współczesnych wyzwań edukacyjno-rehabilitacyjnych*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017.

Paplińska, M., Witczak-Nowotna J., *Tyfloedukacja jako element budowania integracji społecznej uczniów niewidomych i słabowidzących w edukacji włączającej*, [w:] K. Czerwińska, M. Paplińska, M. Walkiewicz-Krutak (red.), *Tyflopedagogika wobec współczesnej przestrzeni edukacyjno-rehabilitacyjnej*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015.

Parys, K., *Idee pedagogiki specjalnej w działaniach tyflopedagogów*, [w:] K. Parys, P. Stefański (red.), *W poszukiwaniu rozwiązań wspierających w rozwoju osoby z niepełnosprawnością wzroku*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020.

Pietrowiak, K., *Świat po omacku. Etnograficzne studium (nie)widerzenia i (nie)sprawności*, Wyd. Naukowe UMK, Toruń 2019.

Podgórska, R., *Wymiar społeczny i religijny w formacji osoby niewidomej w pismach i działalności Matki Elżbiety Róży Czackiej*, [w:] J. Placha (red.), *Środowisko Lasek w perspektywie historii i chrześcijańskiej myśli pedagogicznej*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2011.

Stabińska, J., *Matka Elżbieta Róża Czacka*. Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża, Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi, Łaski 1989.

Śmiechowska-Petrovskij, E., *Nurty badawcze we współczesnych zagranicznych studiach poświęconych problematyce niepełnosprawności wzrokowej*. „Forum Pedagogiczne” nr 1, s. 131-148, 2016.

Walther, R., *Tyflopedagogika*, Gdańskie Wyd. Psychologiczne, Gdańsk 2007.

Zaorska, M., *Role małżeńskie w percepcji osób dorosłych z niepełnosprawnością wzrokową*, [w:] U. Jeruszka, J. Łaszczuk, B. Marcinkowska, F. Szlosek (red.), *Nauka. Edukacja. Praca*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2018.

Zaorska, M., *Tyflopedagogika wobec wyzwań rozwoju współczesnej nauki i cywilizacji*, [w:] K. Czerwińska, K. Miler-Zdanowska (red.), *Tyflopedagogika wobec różnorodności współczesnych wyzwań edukacyjno-rehabilitacyjnych*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017.